

Abolicionistični pogledi v sodobni kriminologiji

Zoran Kanduč*

Abolicionizem - vsekakor najbolj dosledna izpeljanka »antikriminologije« (Cohen) iz uporniških šestdesetih let - je razmeroma obrobna usmeritev v sodobni kriminologiji. Vendar pa to še ne pomeni, da smemo zanemariti teoretski (in tudi praktični) vpliv abolicionističnih pogledov na kriminološka in kriminalitetopolitična snovanja (še posebej v nenehno razvijajočem se polju kritične kriminologije). Abolicionizem vabi k »nadomestitvenemu« diskurzu oz. alternativnemu razmišljanju o »kriminaliteti« in njenem kazenskoopravnem obravnavanju. Abolicionizem kajpak ni pojmovno poenotena »kriminološka« smer. Vsekakor pa je mogoče v raznovrstnih abolicionističnih prispevkih prepoznati nekatere skupne poudarke, npr. izrazito kritičen odnos do kazenskoopravnega obravnavanja »problematičnih«, »nasilnih«, »škodljivih« ali »konfliktnih« medosebnih razmerij. Vendar pa abolicionisti ne ostanejo zgolj na ravni radikalne kritike, ampak obenem predlagajo številne drzne alternativne rešitve, med katerimi so nekatere resda videti kot nekaj scela utopičnega, kar pa ne zmanjšuje njihove vrednosti kot dolgoročnega usmerjevalnega vodila. V kratko- in srednjeročni optiki pa abolicionisti zasledujejo ideal »minimalnega kazenskega prava« (Baratta), tj. kazenskega prava, ki bi ga bilo mogoče upravičiti z ozirom na ustavnopravne vrednote/norme moderne države, utemeljene na spoštovanju človeške subjektivnosti in temeljnih - ekonomskih, političnih, kulturnih, socialnih in drugih - človekovih pravic (med katerimi je slej ko prej ključna/izhodiščna pravica do posameznikove samodoločenosti).

Ključne besede: kriminologija, kritična kriminologija, kazensko pravo, abolicionizem, kriminalna politika, dekriminalizacija

UDK: 343.9.01+343.2

Izhodišče in različni vidiki abolicionizma

Katere so ključne prepoznavne značilnosti kriminološkega »abolicionizma«? Odgovor ni - pravzaprav niti ne more biti - ne preprost ne enoznačen. Vseeno velja poskusiti, npr. s opredelitvijo, ki jo je razvil Willem de Haan (s. 203). Po njegovem mnenju izhaja abolicionizem iz moralnega prepričanja, da

kazensko pravo ne more učinkovito urejati družbenega življenja. Že iz te uvodne označitve je mogoče razbrati vsaj dva osrednja poudarka. Haan govori najprej o »moralnem prepričanju«. Tovrstno izhodišče utegne najbrž precej zbegati pozitivističnega kriminologa, ki izhaja iz nasprotne zahteve, da kaže vrednote (namreč vse subjektivne »normativne usmeritve«) skrbno in dosledno razločiti od objektivnih dejstev »tam zunaj«.¹ Naloga kriminologa je, da se zavestno omeji izključno na (kar najbolj) »trda« dejstva: ugotovi (oz. spozna) jih z nepristranskimi raziskovalnimi metodami, verodostojno opiše in opremi z razlago (ali teorijo), ki jo lahko vsakdo - če pač to hoče - zopet podvrže empiričnemu preizkusu. Po drugi strani pa iz Haanove opredelitve abolicionističnega »izhodišča« izhaja, da kazensko pravo ne more učinkovito urejati družbenega življenja. Ta ocena je precej dvoumna. Temelji na vprašljivi predpostavki, da je kazensko pravo prvenstveno »utilitarni« instrument, ki je namenjen preprečevanju kriminalitete in je potemtakem že »po definiciji« zavezan načelu učinkovitosti. Iz durkheimovske perspektive je takšno razumevanje družbene vloge kazenskega prava nepravilno. V tej optiki ima namreč kaznovanje v prvi vrsti simbolno funkcijo: reafirmacijo s prestopkom prizadete »kolektivne zavesti«. Instrumentalnemu razumevanju kazenskega prava bi gotovo oporekali pravni filozofi, ki dojemajo (in normativno upravičujejo) kazensko pravo v razmerju do »absolutne« (v smislu, da ni izpeljana iz kakega drugega, višjega »principa«) vrednote, ki jo imenujejo »pravica« (na abstraktni/zakonodajalčevi ravni) ali »pravičnost« (na konkretni/sodniški ravni). Marsikaj bi v tej zvezi pripomnili tudi pravni teoretiki, ki vidijo v kazenskem pravu še druge socialno-politične vrednote, npr. zakonska jamstva, ki omejujejo represivno oblast v odnosih do državljana (v vlogi možnega in dejanskega kršilca veljavnega pravila). Ne nazadnje pa je zelo vprašljivo, v kolikšni meri kazensko pravo sploh ureja družbeno življenje. Jasno je namreč, da kazensko pravo vsekakor deluje kot (formalni)

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri PF, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana

¹ »Idealnotipični« pozitivist stremi k »objektivni zavesti«, ki je osrednja značilnost sodobne tehnološke kulture. Kako deluje? Njen ideal je minimalna notranjost in maksimalna zunanost (Roszak, s. 161-165). Notranjost je prostor v »jazu«, kamor se umakne zavest, ko ravnodušno in s primerne razdalje opazuje ta ali oni predmet v svoji zunanosti. Ta svojevrstni »ne-jaz« v jazu, ki neprizadeto razvršča, meri, preiskuje, preračunava in eksperimentira, ima različna poimenovanja: ego, sebstvo, (raz)um, subjekt... Te besede ustvarjajo vtis, da označujejo nespremenljivo duševno »substanco«, ki ostaja venomer istovetna, ne oziraje se na raznoliko predmetnost, ki jo raziskuje. Doslednejšo razločitev notranjosti in zunanosti (oz. izrazitejšo hierarhično razmestitev) je mogoče doseči na več načinov: z vrvanjem mehanskih naprav (med opazovalca in opazovano rečjo), z rabo brezosebne »tehnične« izrazja (ki nadomešča vsakdanjo govorico), z upoštevanjem nenavadne metodologije ali podrejanjem neposrednega doživljanja statističnim posplošitvam. Opazovališče, kjer domuje objektivna zavest, mora biti snažno, najraje sterilno, očiščeno vseh »temnih« strasti, tesnob, bojzani, poželenj, nejasno artikuliranih razpoloženskih občutij, potreb in druge psihofizične »navlake«. Vse te - kot je navada reči - nerazumne (ali vsaj nerazumljene) psihične prvine postanejo z vzpostavitvijo objektivne zavesti »tujke«, tako rekoč tujci v lastni hiši. Preselijo se v »ono«, se pravi v »nekaj«, kar prične subjekt spoznavati šele tedaj, ko je izrinjeno v varno »zunanost«. Roszak si v tej zvezi zastavi nekaj ironičnih vprašanj. Kdo je sploh ta nenavadni subjekt (proizvod posrečene »konstitucije« objektivne zavesti), čigar okrnjena (opustošena?) identiteta je jamstvo znanstvene vednosti? Se dobro počuti v svoji koži? Ima njegovo početje sploh kak smisel?

nadzorovalni »aparati«, vendar ni edini. V igri so še drugi nadzorstveni »mehanizmi«, ki so po našem mnenju važnejši za enostavno in razširjeno reprodukcijo družbenega življenja, vsaj če »merimo« njihovo vlogo po konkretnih učinkih na vsakdanje življenje večine družbenih članov.

Kakorkoli že, prepoznavna »poanta« abolicionizma je v tem, da kaže družbeno vlogo kazenskega prava »drastično omejiti« (Haan, s. 203).² Kazensko pravo je treba nadomestiti z drugačnimi (vsekakor nerepresivnimi) načini obravnavanja »problematičnih situacij, vedenj in dogodkov«. Uvodoma smo že omenili, da je abolicionizem kompleksen fenomen. V njem je mogoče razložiti vsaj tri bistvene razsežnosti: (1) abolicionizem je družbeno gibanje, ki si dolgoročno prizadeva odpraviti zapore in celotni kazenskopравни sistem (na krajši rok pa se zavzema za nenehno izboljševanje normativnega in dejanskega položaja obsojencev, ki prestajajo prostostno kazen); (2) abolicionizem je teoretska perspektiva, ki obsega »negativno« kritiko kazenskega prava in »pozitivno« oblikovanje alternativ; (3) abolicionizem je politična strategija (Haan, s. 201), ki je usmerjena v omejevanje kazenskega prava in iskanje boljših načinov za reševanje družbenih problemov in medosebnih sporov.

1. Razvoj evropskih abolicionističnih gibanj

V zahodni Evropi (npr. skandinavskih državah, Veliki Britaniji, Franciji, Nemčiji, Italiji, Španiji in na Nizozemskem) in v severni Ameriki (Kanadi in ZDA) so v šestdesetih in sedemdesetih letih vzniknili razmeroma močna abolicionistična gibanja. Njihov cilj je bil »omejiti bolečine« (Christie), ki jih zadaja³ zaporniški (in sploh kazenskopравни) sistem. Na primer: doseči »moratorij« na gradnjo zaporov, dekarceracijo (zmanjšati uporabo zaporne kazni, izločiti vsaj nekatere kategorije kršilcev iz kazenskopravne procedure in jih obravnavati na nerepresivne načine), izpeljati ekskarceracijo (zmanjšati število zapornikov) in izboljšati življenjske

²Dekriminalizacija (ali »normalizacija«) kaznivih ravnanj je izvršena *de facto* ali *de iure*. Abolicionisti se zavedajo, da je lahko popolna dekriminlizacija le postopna. Najprej bi najbrž prišla na vrsto dejanja, ki v družbi niso več dojeta kot sporna (oz. »vredna kazni«), nato dejanja, ki niso soglasno dojeta kot »zločini«, poleg tega pa sodijo na področja, kjer država nima »pravice« razsojati, kaj je moralno »pravilno« ali »narobe«, naposled pa še dejanja, ki so v splošnem dojeta kot nezaželena, protipravna in (družbeno) škodljiva, vendar ima družba na voljo nadzorovalne mehanizme, ki so bolj učinkoviti in manj izključujoči (Swaaningen, s. 125-127). Vsekakor pa kazenskega prava ne bi smeli uporabljati za oblastno vsiljevanje moralnih prepričanj (»idealov«) ali modrostnih smernic. Kazensko pravo ne bi smelo nadzorovati normativnih kršitev, ki so že do te mere razširjene, da jih sistem ne zmore več ustrezno »požreti«. Kazensko pravo bi se moralo umakniti tudi iz področij, kjer njegovi posegi ne prispevajo k večji blaginji, reševanju sporov in odpravljanju protipravne škode (*redress*).

razmere v zaporih. René van Swaaningen (s. 135-169) je v knjigi *Critical Criminology* podrobno opisal nastanek, razvoj in družbene učinke teh gibanj. Zanimiva je zgodba o norveškem abolicionističnem gibanju, saj je v njem vseskozi dejavno sodeloval eden od utemeljiteljev evropskega abolicionizma, Thomas Mathiesen. Mathiesen je že v delu *The Defences of the Weak* pokazal, da solidarnost med zaporniki ni nekaj samoumevnega. Boj za pravice zapornikov mora zato potekati v kolektivni in organizirani obliki. To je bil razlog za ustanovitev (v letu 1968) norveške zaporniške skupine za pritisk, v kateri so sodelovali zaporniki, bivši obsojenci, njihovi svojci in levičarski intelektualci. Njen cilj je bil vplivati na javno mnenje, da bi podprlo abolicionistične zamisli. Usmerjevalno načelo skupine je bila zamisel o nujno »nedokončanih« alternativah zaporne kazni. Mathiesen v tej zvezi razlikuje dve vrsti reform kaznovalnega sistema: (a) »pozitivne« reforme, ki krepijo kazenskopравни sistem in/ali razširjajo mrežo »alternativnih« nadzorovalnih mehanizmov; (b) »negativne« reforme, ki dejansko ukinjajo kazenskopравни sistem. Sčasoma - zlasti v osemdesetih letih - se je izkazalo, da je v

³Zaporniški sistem je »pritiklina« modernega kaznovalnega aparata, ki se kajpak bistveno razlikuje od spektakularnih predmodernih kaznovalnih strategij, usmerjenih na zadajanje muk storilčevemu telesu. Zapor je kraj, kjer je obsojencu odvzeta prostost. Vseeno pa zapor ni brez kaznovalnega »dodatka«, ki prizadeva obsojenčevu telo (prostostna kazen je potemtakem vsaj deloma še vedno telesna kazen): »... omejitev pri hrani, spolno prikrasjanje, udarci, jetniška celica. Je to nezaželena, a neogibna posledica dejstva, da je človek zaprt? V resnici pa je zapor zaradi svojih najbolj očitnih dispozitivov vselej povzročal določeno količino telesnega trpljenja. Pogoste kritike kazniilniškega sistema v prvti polovici XIX. stoletja (zapor ne kaznuje dovolj: zaporniki so manj lačni, jih manj zebe in so nasploh manj prikrasjani kakor veliko revežev ali celo delavcev) kažejo podmeno, ki se ji niso nikoli odkrito odpovedali: pravično je, da obsojenec telesno bolj trpi kakor drugi ljudje. Kazen je težko ločiti od telesne bolečine, ki jo spremlja. Kakšna pa bi bila netelesna kazen?« (Foucault, s. 21). Tudi v današnjem času je neredko slišati očitajočo oceno, češ da se zapor spreminja v »hotel« (zaporniki imajo »preveč« pravic, privilegijev in udobja: preveč prav zato, ker so zaporniki, namreč obsojeni storilci kaznivega dejanja, ki je žrtvi povzročilo protipravno in nezasluzeno trpljenje). Kritika temelji na predpostavki, da je zapor kraj, kjer se posameznik (v vlogi obsojenca) ne sme »počutiti predobro«. Ampak v kazenskem zakoniku ni sankcije, ki bi izrecno merila na povzročanje slabega ali vsaj »ne predobrega« počutja. V 34. členu so naštetih štiri vrste kazni: zapor, denarna kazen, prepoved vožnje motornega vozila in izgon tujca iz države. Zanimivo je, da zakon ne opredeli »bistva« zapore. Ne pove, v čem naj bo jedro njegove kaznovalnosti. Molči o namenu kaznovanja. Recimo, da je zapor prostostna kazen, sankcija, ki naj odvzame ali vsaj v precejšnji meri omeji prostost. Če se ozremo na količino in kakovost prostosti, ki jo uživajo nezaprti (»svobodni«) družbeni člani, nam nemara postane jasno, od kod izvirajo očitki, da se zapor spreminja v hotel (»normalnost«). Po našem mnenju izhaja iz spoznanja, da so »hoteli« svobodnih ljudi na prostosti precej podobni zaporu (o tem, kako je s svobodo v službi ali na delovnem mestu, ne bi izgubljali besed, prav pa je opozoriti, da sta tudi družinski dom in zakonska zveza, »alter ego« heteronomnega dela, čisto opisana s pojmom »zapor«).

praksi neredko skrajno težko razločiti, katere izboljšave so »pozitivne« (krepilne za kaznovalni sistem) in katere so »negativne« (tj. ukrojene po meri nujno »nedovršenih« abolicionističnih idealov). Skupina za pritisk je postala zato bolj odprta do »pozitivnih« reform - predvsem na področju kazenskih sankcij za mladoletnike - in jih ni že vnaprej zavračala v strahu pred »širitvijo nadzorovalne mreže«. Pokazalo se je namreč, da so »zgolj pozitivne« reforme nepogrešljive za izboljševanje življenjskih razmer v »totalnih institucijah«. Čeravno je vpliv skupine sčasoma pojenjal, njen boj vendarle ni (bil) nekoristen. Mathiesen ga primerja z bojem proti fašizmu ali jedrskemu orožju. Ključno je, da skupina za pritisk vzdržuje zanimanje (in moralno »občutljivost«) širše javnosti za tovrstne probleme (da ljudje ne bi pozabili nanje ali jih prostodošno pometli pod preprogo). Sicer pa je približno 95 odstotkov norveških zapornikov včlanjenih v skupino za pritisk, ki prireja letne konference, informativna srečanja in seminarje, izdaja lastno glasilo in knjižne zbirke, v zvezi s kazenskopravno problematiko pa se oglašja tudi v množičnih občilih.

Swaaningen (s. 163-164) razlikuje dve vrsti abolicionističnih skupin; (1) skupine, v katerih imajo vodilno vlogo zaporniki (pojavi se predvsem v okoljih, kjer so zaporniške razmere zelo slabe); (2) skupine, ki jih ustanovijo in vodijo »angažirani« intelektualci (pojavi se v okoljih, kjer je družbeno vzdušje demokratično in dovzetno za probleme zapornikov). Prve in druge skupine se zavzemajo za zmanjševanje trpljenja/škode, ki je posledica izvrševanja zaporne kazni. Njihove konkretne strategije delovanja pa se bolj ali manj razlikujejo. Nekatere skupine so bolj bojovite, druge pa so v večji meri nagnjene k prepričevanju (javnosti in državnih organov). Swaaningen razčleni abolicionistični aktivizem v štiri faze. V prvi je namen gibanja opozoriti javno mnenje na slabe življenjske razmere v zaporih. Drugo fazo označuje boj za pravice zapornikov. V tretji fazi poskuša skupina normativno in institucionalno utrditi dosežene rezultate. V zadnji fazi pa je pozornost usmerjena k iskanju nadomestil za zaporno kazen. Zanimivo je, da so se prizadevanja za povečavo razrednega boja (delavskega gibanja) in abolicionističnega gibanja v glavnem izjalovila. V osemdesetih letih se je narava abolicionističnih gibanj spremenila. Vezi z radikalno levico (kjer je ta sploh še obstajala) so se razrahljale. Predruščila se je tudi sestava zaporniške populacije, v kateri je veliko tujcev in kršilcev zakona o drugih. Zmanjšalo se je zanimanje množičnih občil za zaporniško problematiko. Splošno vzdušje je postalo manj strpno do kriminalitete (in »prestopnikov«), javno mnenje pa bolj neprizadeto do težav, s katerimi se srečujejo zaporniki. Opaziti je vpliv »nove« kaznovalne filozofije, ki upravičuje kaznovanje z načelom »pravičnih zaslug« in preprečevalnimi nameni (npr. selektivnim »onemogočanjem« in specialnim zastraševanjem). Abolicionistična gibanja so usmerila pozornost na zakonsko opredeljene pravice zapornikov. V njih se je povečala vloga pravnikov. V današnjem času je abolicionistična pozornost usmerjena zlasti na prepovedane droge, saj je že postalo jasno razvidno, da je

dosedanja prohibicionistična politika spodletela in ustvarila kopico problemov, ki niso povezani s samim uživanjem drog (v tem pogledu se abolicionisti zavzemajo za »paradigmo« zmanjševanja škode,⁴ ki temelji na podmeni, da je uživanje drog zdravstveni in socialni problem, nikakor pa ne kazensko-pravni ali kriminalnopolitični). V osemdesetih letih je v ospredje kriminološkega zanimanja vstopila žrtev (kaznivega

⁴ Dolgoročni cilj paradigme zmanjševanja škode je odprava kazenskopravnih prepovedi (oz. prohibicionistične politike) v zvezi z drogami. Mnenja o alternativni ureditvi te problematike so različna. Trebach (s. 80) predlaga, da bi prepovedane droge obravnavali podobno kakor alkohol, ki je ena izmed najbolj toksičnih in z nasiljem povezanih drog, ki so v normalni (in zelo razširjeni) rabi. Model zmanjševanja škode izhaja iz predpostavke, da želje po uživanju drog - oz. doseganju ugodij, ki jih ustvarjajo »psihotropne« snovi - ni mogoče (niti zaželeno) izkoreniniti. Upošteva tudi, da je uživanje drog povezano s tveganji in škodo. Prav te razsežnosti pa si prizadeva omejiti (odpraviti jih pač že iz načelnih razlogov ni mogoče). Model protežira naravne droge (bolj je droga naravna, manj je močna). Želja, da bi ustvarili »družbo brez drog«, je nerealistična in nevarna (pomislimo na sprevržene posledice zahteve po spolni vzdržnosti). Trebach (s. 78) opozarja, da ljudje, ki uživajo (ne)dovoljene droge, zvečine niso problematični (ne škodijo sebi in drugim). Gre za povsem spodobne in odgovorne državljane. Model zmanjševanja škode temelji na pravici posameznika, da samostojno odloča o svojem telesu (in prevzema odgovorost za »samoupravljanje« z lastnim življenjem), npr. o tem, kaj bo vnesel v svoj organizem. Jasno je, da se »zlorabam« ni mogoče izogniti, vendar pa to ni razlog za prepoved drog (ni je stvari ali dejavnosti, ki je ne bi mogli »zlorabiti«). Pomembna sestavina modela zmanjševanja škode je normalizacija, spreminjanje vrednostnih stališč do uživanja drog, predvsem pa destigmatizacija in demarginalizacija uživalcev (in odvisnikov). V tej zvezi kaže opozoriti tudi na kritiko »mitov v zvezi z drogami«. Zimmer in Morgan sta na podlagi znanstvenih ugotovitev razkrila naslednje mite o marihuani (»konoplji«): (1) uporaba marihuane se je nevarno povečala; (2) moč marihuane se je zelo povečala; (3) marihuana je brez terapevtske vrednosti; (4) marihuana povzroča bolezni pljuč; (5) marihuana oslabi delovanje imunskega sistema; (6) marihuana škoduje spolnemu zorenju in razmnoževanju; (7) uporaba marihuane med nosečnostjo škoduje plodu; (8) marihuana povzroča poškodbe možganov; (9) marihuana povzroča zasvojenost; (10) povečalo se je število nujnih medicinskih ukrepov, povezanih z uporabo marihuane; (11) posledica uporabe marihuane je »sindrom brezvoljnosti« (oz. amotivacijski sindrom); (12) marihuana je eden glavnih vzrokov nesreč na cestah; (13) uporaba marihuane vodi k uporabi drugih drog; (14) nizozemska politika do marihuane je bila neuspešna. Coffin problematizira trditev, da uporaba kokaina v nosečnosti povzroči vrsto razvojnih problemov pri plodu, novorojenecu in otroku. Boyd in Lowman (s. 113) kritizirata pojmovanje, da sta alkohol in tobak manj nevarna kakor prepovedane droge (heroin, kokain in marihuana). Paradigma zmanjševanja škode obsega še vrsto pragmatičnih ukrepov, npr. izobraževalne kampanje (ki niso propagandne akcije), svetovanje o virusu HIV, testiranje krvi, metadonsko vzdrževanje, zamenjevanje uporabljenih igel, terensko poučevanje o manj tveganih načinih uporabe drog (in varnejši spolnosti), pomoč pri pridobivanju zaposlitve in izboljševanje izobrazbe, podporo samozaščitnim organizacijam, toleriranje prostorov, kjer poteka prodaja drog, in medicinsko pomoč.

dejanja): njene potrebe so odtlej deležne večje pozornosti kakor potrebe storilca. Po drugi strani pa je na dinamiko (in notranjo strukturo) abolicionističnih gibanj vplivalo dejstvo, da obstaja danes več mednarodnih in nacionalnih institucij, ki se formalno ukvarjajo s zaporniško problematiko.

2. Abolicionistična kritika kazenskopravnega sistema

Abolicionizem je reflektivna in dekonstruktivistična perspektiva, ki vključuje kritiko kazenskopravnega sistema. Kritika je: (a) moralna (ni »prav«, da zavestno zadajamo trpljenje ljudem - oz. jih kaznujemo -, da bi s tem druge, potencialne storilce, odvrgli od normativnih kršitev); (b) pragmatična (kazensko pravo zaostre probleme, ki naj bi jih reševalo, in obenem - s segregacijo, stigmatizacijo, degradacijo, institucionalizacijo in izključevanjem ljudi iz normalnega življenja - ustvarja še kopico drugih, med drugim »sekundarne deviantne« ali »kronične kriminalce«);⁵ (c) pravna ali »pravičnostna« (kazenskopravni sistem je zelo selektiven in pristranski, saj je omejen večinoma na segmente ljudi, ki so v ranljivem, neugodnem in obrobem položaju v družbi); (č) kriminalnopolitična (kriminalitetna politika, ki je osredinjena na kazensko pravo - oz. kaznovalno politiko - izhaja iz načela *pars pro toto*, saj se odziva zgolj na dramatične »mikro« dogodke v prepričanju, da bo odpravila »makro« družbene probleme: kazen graja in sankcionira posameznika, ne dotika pa se družbenega in kulturnega okolja, ki ravno tako pogojuje določeni problem ali moteče vedenjske vzorce); (d) viktimo-loska (kazenskopravni sistem je usmerjen h kaznovanju storilca, ne zadovoljuje pa potreb konkretne žrtve).

Za abolicioniste je zaporniški sistem kontraproduktiven. Težko ga je nadzorovati in je že sam po sebi resen družbeni problem (ne pa rešitev žgočih problemov v zvezi s kriminalom). Abolicionisti ne vidijo izhoda iz težav v tem, da bi iz zaporarja naredili bolj pravično ali učinkovito nadzorovalno ustanovo. Po njihovi presoji kaže zapor nenehno ukinjati in se truditi, da bo čim manj podoben zaporu. Baratta (s. 70-75) v tej zvezi opozarja, da je v optiki družbene reintegracije obsojenca najboljši tisti zapor, ki preneha biti zapor: zapor, ki ga ni

več. Z drugimi besedami, noben zapor ni dober za uresničevanje omenjenega cilja, vendar pa obstajajo v tem pogledu boljši in slabši zapori. Baratta zato poudarja, da načelo »čim slabše, tem boljše« ne sme postati cilj abolicionistične politike. Vsaj kratko- in srednjeročno bi se morali abolicionisti (oz. kritični kriminologi nasploh) zavzemati za »čim boljše«, kar v konkretnem primeru pomeni omejevanje zaporarja (in škodljivih odbojev prostostne kazni): ne za »boljši zapor«, ampak za »čim manj zaporarja« (za čim manj zapornih kazni, čim krajše zaporne kazni in čim manj »zaporne« - ali zaprte - zapore). Po njegovem mnenju bi kazalo v tej luči na novo opredeliti načelo resocializacije. Rehabilitativni model je namreč (nekako v osemdesetih letih) v številnih zahodnih državah zašel v resno krizo. Deloma zaradi finančne krize »države blaginje«, deloma pa zaradi nekaterih vplivnih empiričnih raziskav, ki so pokazale, da rehabilitacija ni obrodila zaželenih (ali pričakovanih) sadov (»nothing works«). Ponekod, zlasti v ZDA, so »pozitivno« specialno prevencijo (tj. resocializacijo) nadomestili z »negativno« specialno prevencijo (*selective incapacitation*). V tej zvezi sta se izoblikovali dve značilni koncepti o resocializaciji: »realistična« in »idealistična«. Prva izhaja iz podmene, da zapor obsojenca ne more resocializirati, ampak ga lahko edino onemogoči (namreč »nevtralizira« njegovo nevarno stanje). V tej optiki je lahko zapor za obsojenca edina pravična povračilna kazen, ki mu obenem - tako rekoč samodejno - vsaj v času prestajanja prostostne kazni prepreči, da bi škodoval poštenim državljanom. Druga konceptija pa izhaja iz (»voluntaristične«) podmene, da zapor res ni kraj in niti sredstvo za resocializacijo, vendar pa to mora postati. Baratta zavrača oba pogleda na rehabilitacijo, neoklasicističnega in tistega, ki izhaja iz »nove tretmanske ideologije« (ki se je razvila med drugim zato, da bi kljubovala utilitarističnim in retributivističnim utemeljitvam kaznovalne prakse). Po njegovem mnenju kaže izhajati iz spoznanja, da je zapor slej ko prej ovira za obsojenčeno reintegracijo v družbo. Vendar pa to ne pomeni, da bi se morali zamisliti o reintegraciji (ali resocializaciji) odpovedati. Nasprotno. Obsojenčeva reintegracija je cilj, ki mu kaže slediti navzlic zaporu, ne pa s pomočjo zaporne kazni. V tem oziru si je treba nenehno prizadevati za omejevanje negativnih reperkusij prestajanja zaporne kazni. Še več, obsojencu bi morali priznati pravico do tovrstne rehabilitacije, tj. pravico do pozitivnih ukrepov, ki omejujejo škodljive učinke zaporne kazni.

3. Abolicionistična kritika represivne politike do drog

Ker so ZDA (ob Rusiji) svetovni prvak v rabi zaporne kazni, ne preseneča, da abolicionisti v zadnjem času nenehno opozarjajo na pogubne odboje »ameriške obsedenosti s kaznovanjem« (v skladu z »get tough« kriminalitetno/kaznovalno politiko). Haan (s. 206) opozarja, da je bilo v ZDA število zapornikov v sedemdesetih letih približno 350.000, na koncu osemdesetih let pa se je povečalo na 850.000. Tolikšno povečanje je v precejšnji meri posledica nerazumne politike

⁵ Ta poudarek seveda ni izvirno abolicionističen. Nanj naletimo - v vrsti različic - že v interakcionistični teoriji etiketiranja, ki ima tudi sama kopico predhodnikov (Lilly *et al.*, s. 121). Na primer: že Jeremy Bentham je opisal običajni zapor kot šolo, v kateri se obsojenec nauči protidružbenih »veščin« z bolj učinkovitimi metodami, kot bi jih lahko kdajkoli uporabili za poučevanje krepkega življenja. Cesare Lombroso je obžaloval, ker se v zaporu »kriminaloid« (sprva ne čisto zaresni, ampak prej obotavljajoči se kršilec z moralnimi pomisleki) zaradi stikov z vulgarnimi obsojenci in zaradi poniževalnih življenjskih razmer »spremeni« v zakrknjenega kriminalca (*habitual criminal*). Willem Bongers je z zaskrbljenostjo opazil, da se v zaporu mladi ljudje, ki so najprej storili zgolj bagatelna kazniva dejanja, prelevijo v profesionalne kriminalce. Clifford Shaw je v knjigi *Jack-Roller* poglavje o zaporih naslovil s pomenljivo besedno zvezo »The House of Corruption«.

do prepovedanih drog (npr. heroína, kokaina in marihuane): 80 odstotkov povečanega števila sestavljajo kršilci zakona o drogah (ki so večinoma Afroameričani). V tej zvezi so poučni novejši podatki, ki jih navajata Jean-Paul Grund in Phillip Coffin (s. 10). ZDA imajo trenutno (poleg Rusije) največ zapornih kazni na število prebivalcev. Ta razvojna težnja je tesno povezana z naraslim številom zapornih kazni, ki so izrečene kršiteljem zakona o drogah. Število kršiteljev tega zakona, ki so se znašli za zapahi, se je od leta 1980 povečalo kar za osemkrat in že presega število 400.000 (v to število pa niso vključeni obsojeni, ki prestajajo zaporno kazen zaradi kaznivih dejanj, ki so posredno povezana z drogo, ali zaradi kaznivih dejanj, storjenih skupaj z drugim kaznivim dejanjem, za katero je predpisana daljša zaporna kazen). ZDA porabijo letno blizu 10 milijard dolarjev za stroške zapornih kazni, ki se izrekajo za posedovanje ali preprodajo drog. Število kršiteljev zakona o drogah, obsojenih na prestajanje kazni v državnih zaporih, od leta 1989 dalje presega število storilcev nasilnih kaznivih dejanj. Zakoni o drogah »merijo« predvsem na Afroameričane in na ženske, še najbolj na črne: »Vsak tretji Afroameričan (moški) je zaprt, pogojno obsojen ali pogojno odpuščen. Število žensk v zveznih zaporih je med letoma 1979 in 1993 naraslo zaradi kršitve zakona o drogah za 2.200 odstotkov. Danes je blizu 70 odstotkov žensk na prestajanju zaporne kazni v zveznih zaporih zaradi kršitev zakona o drogah. Leta 1991 je bilo v državnih zaporih devetkrat več črnih žensk zaradi kršitve zakona o drogah kot leta 1986. V mnogih državah ZDA je višina sredstev, porabljenih za izgradnjo zaporov, presegla višino sredstev, namenjenih vsem vidikom izobraževanja. V letu 1995 je bilo zaradi zlorabe drog aretiranih 1.5 milijona ljudi, kar je skoraj 500.000 več kot leta 1991. Pri treh četrtinah primerov je bil razlog aretacije posedovanje. Omenjenemu navkljub je tretjina Američanov uživala nedovoljene droge« (Grund in Coffin, s. 11).

⁶ Grund in Coffin (s. 12-14) opozarjata, da se v ZDA preskrba z drogo navzlic visokim stroškom in izjemni represiji ni zmanjšala: »Gledano v celoti se zdi, da se stanje ni spremenilo na bolje. Proizvodnja, preprodaja in uporaba drog se je razmahnila na območjih, kjer so bile te dejavnosti že prej znane in se hitro širijo tudi po drugih predelih. Mednarodni program nadzora nad drogami pri ZN v Svetovnem poročilu o drogah navaja, da je svetovna trgovina z drogami enaka neprecedenčnim 8% vse mednarodne trgovine in prekaša celotno industrijo jekla, železa in avtomobilov. Od zgodnjih devetdesetih smo pričali hitremu širjenju heroinske epidemije po Srednji in Vzhodni Evropi ter Aziji. Razen tega heroin danes proizvajajo in uporabljajo tudi v Latinski Ameriki, tradicionalnem območju kokaina. Širjenje HIV seveda sledi omenjenim trendom. Celotni sistem kaznovalne prohibicije drog, ki so ga zagovarjale ZDA, je dosegel malo zadanih ciljev, izrodil se je v cvetočo nelegalno ekonomijo, povezano z visoko stopnjo bede posameznikov in družin, socialnim razkrojem in boleznimi. Zlasti epidemija AIDS-a in hepatitisa je v marsičem prispevala k naraščajoči skepsi do prohibicionističnega modela, ki utopistično (celo totalitaristično) stremi k popolni odpravi uživanja prepovedanih drog (z zmanjševanjem preskrbe in povpraševanja), obenem pa pozablja, da so bile (in bodo) droge vselej stalnica človeškega bivanja, in se slepi pred nesmiselnim ločevanjem dovoljenih (npr. alkohola, tobaka in kofeina) in prepovedanih drog.

Razvpita »vojna proti drogam« je s svojo nesporno neuspešnostjo postala »klasičen« abolicionistični zgled za neučinkovitost⁶ kazenskega prava kot »orodja« za doseganje družbenih ciljev (v tem primeru: omejevanja »zlorabe« prepovedanih drog). Ta primer kajpak ni edini. Baratta (s. 79-80) v tej zvezi opozarja na škodljivost iluzije o »operativnem potencialu« kazenskega prava kot političnega sredstva za reševanje družbenih problemov. Za zgled vzame varstvo okolja. Po njegovem mnenju pomeni več ekološkega kazenskega prava manj učinkovitega varstva okolja. Navidezni paradoks pojasnjuje z dejstvom, da je ekološko kazensko pravo zvečine povezano z administrativnimi normami. Kazensko pravo »ponudi« zgolj kazenske sankcije za kršitve veljavnih pravil (in »standardov«), ki sodijo sicer v druge pravne »veje«. Toda onesnaževanje okolja danes ne izvira v pretežni meri iz kršitev veljavnih (npr. upravnih) norm, ampak iz povsem zakonitega delovanja gospodarskih enot in porabnikov.

4. Abolicionistična kritika kazni

Abolicionisti dokazujejo, da kazenskega prava (oz. kaznovanja) ni mogoče - normativno (ali pravnofilozofsko) - upravičiti. Zamisel o »pravični« ali »zasluženi« kazni je zanje absurda. Haan (s. 209-210) ocenjuje, da je smešno trditi, da je mogoče eno bolečino (ki jo žrtvi zada storilec) nadomestiti (»kompenzirati«) ali »izničiti« z drugo bolečino (ki jo storilcu zadajo izvrševalci kazni »v imenu ljudstva«).⁷ Za abolicioniste rešitev ni v kopičenju bolečin, ampak v izogibanju zadanja bolečin (Steinert, s. 25). Kako naj bo kazen pravična v družbi, ki jo preplavljajo v oči bijoče krivice? Za abolicioniste stoji teorija o zastraševanju na trhlji podlagi (v bistvu je ni mogoče ovreči ali jo izzvati po empirični poti). V tej zvezi je zanimiva kritika zamisli o splošni prevenciji, ki jo je priobčil Thomas Mathiesen (1995, s. 221-237). Pisec polemizira s tezo, da je kaznovanje oblika (ali proces) komunikacije⁸ med »državo« (agenti kazenskopravnega sistema) in možnimi kršilci. Sporočilo, ki naj ga naslovniki razberejo iz kaznovalne

⁷ Abolicionisti zavračajo retribucijo kot metafizično utemeljitev kazni tudi zato, ker po njihovem mnenju človeškega trpljenja ni mogoče izmeriti. Zamisel o pravičnem povračilu je zato neuresničljiva. V abolicionistični optiki je retribucija kvečjemu sredstvo, nikakor pa ne cilj »na sebi« (Cohen, s. 25).

⁸ V sodobni kazenskopravni filozofiji je »komunikacija« opredeljena kot eden izmed bistvenih vidikov kaznovanja. Vendar pa med različnimi teorijami o upravičenosti ali namenih kaznovanja ni soglasja o tem, kaj je »najvažnejša« vsebina sporočila, ki ga posreduje kazen. Nekateri (npr. Feinberg) menijo, da je v ospredju izraz občutij (*feelings*), ki jih ima družbena skupnost do zločina (in zaradi njega). Nekateri (npr. von Hirsch) menijo, da gre predvsem za moralno obsodbo, grajo ali neodobravanje (*censure*) storilca kaznivega dejanja. Nekateri (npr. Morris) menijo, da je namen kaznovalne komunikacije v tem, da storilec prejme ustrezno moralno lekcijo. Zagovorniki zastraševalne funkcije kaznovanja (npr. Wilson) pa »slišijo« v kazni grozilno sporočilo: »Ubogaj, drugače ...«.

prakse, se glasi: (1) zločin se ne spleča (zastraševanje); (2) zločin je moralno nepravilen in nesprejemljiv (vzgoja); (3) zločin je dejanje, ki se mu je treba izogibati (oblikovanje navad). Pošiljatelj sporočila ne komunicira s prejemnikom neposredno, ampak - vsaj v sodobni družbi - prek množičnih občil. Mediji pa niso verodostojni odsev (ali »ogledalo«) kaznovalne politike. Medijske informacije o kaznovanju so »filtrirane« in »fokussirane«. Javna občila se namreč osredotočajo na najbolj zanimive - senzacionalne in dramatične - podrobnosti (iz reprezentacij delovanja kazenskopravnega sistema potemtakem izločajo vse, o čemer menijo, da porabnikov njihovih izdelkov ne zanima). Prejemniki dobivajo zato precej popačene, izkrivljene in zmaličene predstave o tekoči kaznovalni politiki. A to še ni vse. »Javnost« je raznorodna tvorba. Sestavljena je iz posameznikov in skupin, ki - zaradi specifične strukturne pozicije, preteklih izkušenj in vrednotno-normativnih orientacij (v razmerju do veljavnega pravnega in moralnega reda) - zelo različno dojemajo (zaznavajo in interpretirajo) sporočila, ki jih posredujejo mediji o delovanju kazenskopravnega sistema. Mathiesen poudarja, da učinkuje kaznovanje zastraševalno na osebe, ki »zastraševanja« s kazenskopravnimi sankcijami sploh »ne potrebujejo«, saj so razmeroma trdno zasidrani v konformnih vedenjskih vzorcih. Zanje je morebitna misel na kazni le še dodaten razlog, da ne prekršijo kazenskopravne norme. Po drugi strani pa kazni ne zastrašujejo posameznikov, ki bi zaradi svojih kriminalnih nagnjenj »najbolj potrebovali učinkovito zastraševanje«. Slednji⁹ namreč v splošnem »nevtralizirajo« misel na sankcijo (ki je zanje zgolj »praktična ovira« brez posebne moralne sporočilnosti), zato nanje nima odvračevalnega učinka.

Mathiesen oporeka tudi teoriji o pravičnem kaznovanju. V tej zvezi opozori na dovolj očitno (penološko) dejstvo, da »udarja« kaznovavno prava predvsem po najnižjih, zelo redko (ali pa sploh ne) pa po najvišjih slojih v družbeni hierarhiji. Pod udarom kazenskih sankcij se torej znajdejo osebe (kršilci), ki bi prej kakor obilen odmerek represije potrebovali pomoč. V zaporih so v glavnem storilci »tradicionalnih« kaznivih dejanj. To so kršilci iz delavskega razreda. Razredna pristranost kazenskega prava (*criminal law in action*) je proizvod kompleksnega procesa, ki se prične že na ravni zakonskega - splošnega in abstraktnega - določanja kaznivih dejanj, ki je slej ko prej preliminarno (ne pa že tudi »konkluzivno«) dejanje v »procesu kriminalizacije«. V pravni državi je »zakon enak za vse«, toda v meri, v kateri je »prav-

na država« obenem še država razredne družbe, ima »za vse enako pravo« vrsto značilnosti. Recimo: pravo ne ogroža družbeno škodljivih dejavnosti zasebnega kapitala (kaj šele da bi mu grozilo s sankcijami) niti izkoriščanja šibkejših nacij s strani močnejših (temu procesu se danes učenoreče »globalizacija«). Celo v primerih, ko kazensko pravo vključuje tudi norme, ki jih kršijo osebe iz višjih slojev, je tveganje, da bo kršilec odkrit, običajno zelo majhno. Njihove kršitve (oz. kazniva dejanja) so v glavnem manj opazne, saj so skrite v kompleksnih organizacijskih strukturah. Tovrstna kazniva dejanja so izvršena na zelo pretanjene načine, kar v bistvu ne preseneča, saj so storilci izobraženi, inteligentni, izkušeni in strokovno dobro podkovani ljudje, ki lahko poleg tega računajo še na pomoč drugih strokovnjakov (npr. pravnikov, knjigovodij in računovodij). Kršitve se ne zgodijo na javnih krajih, ampak v zavetju strogo varovane zasebnosti, kjer že po definiciji ni nadležnih prič. Celo v - prejkone redkih (že kar izjemnih) - primerih, ko je kršilec odkrit, ima načeloma na voljo ogromno poti, po katerih se izogne pregonu (obtožbi), obsodbi in strogi sankciji. Večja je njegova ekonomska in/ali politična moč, manjša je verjetnost, da bo občutil zares bolečo (ne)formalno sankcijo.

Abolicionisti zavračajo »neoklasični« pravičnostni model tudi zato, ker ignorira žrtev kaznivega dejanja. Ta model se dotika le povračilne pravičnosti, ne zaobseže pa »reparativne« pravičnosti, katere namen je odpraviti škodo, ki jo je zaradi protipravnega dejanja občutila žrtev. »Neoklasiki« zanemarjajo globljo in širšo koncepcijo družbene - za razliko od kaznovalne (ali retributivne) - pravičnosti. Ta očitek ni značilen samo za abolicioniste, saj spada v »standardni repertoar« marksistične kriminologije (oz. sociologije kazenskega prava). Posebnost abolicionistične kritike je v ideji, da bi že »drastična redukcija« kaznovalne prakse v precejšnji meri povečala »obseg« pravičnosti v družbi (Swaaningen, s. 203). Christie (1982) opozarja, da označuje zagovornike »zakona in reda« moralni rigorizem. Po njegovi presoji pa ni razloga, da bi verjeli v pravičnost (ali »normalnost«) obstoječe ravni (ali »količine«) namernega zadajanja bolečine (kar je za norveškega kriminologa bistvo kaznovanja). Zato se Christie odločno zavzame za omejevanje bolečine, ki je rezultat človeškega delovanja.

5. Abolicionistična kritika pojma »zločin«

Pomembno je abolicionistično dojemanje zločina. »Zločin« kot posebna ontološka kategorija za abolicioniste ne obstaja.¹⁰ Zločin je zgolj zgodovinska »invencija« (Steinert, s. 26),

⁹ Osebe, na katere kaznovanje nima (odvračevalnega) učinka, saj zastraševalnih sporočil »ne slišijo dobro« (oz. se znajo narediti »gluhe«), so storilci, ki so razmeroma dolgo kriminalno dejavni, ki so pogosti povratniki in zvečine končajo »kriminalno kariero« z daljšo zaporno kaznijo. Med njimi so tudi mladostniki: manjšina kršilcev, ki je odgovorna za večino najbolj resne mladostniške kriminalitete. Gre za prestopnike, ki jih sicer obdaja kopica socialnih (zlasti družinskih) in osebnih problemov. Tkšno »ozadje« po eni strani povečuje verjetnost kriminalnega vedenja (krepi njihovo »kriminalno dispozicijo«), po drugi strani pa »omrtviči« zastraševalni učinek kazni.

¹⁰ Abolicionisti niso edini, ki ne priznavajo »ontološke realnosti« zločina. Ta korak je pred njimi naredila že teorija etiketiranja, s čimer je izvedla pravcato »paradigmatko revolucijo« (Thomas Kuhn) v kriminologiji (Baratta, s. 53-54). Tradicionalna kriminologija je bila namreč znanost o vzrokih kriminalitete. Ukvarjala se je z dejavniki, okoliščinami in situacijami, zaradi katerih se »l'uomo delinquente«

socialni »konstrukt«, »mit« vsakdanjega življenja, ki služi za vzdrževanje oblastvenih razmerij in upravičevanje povečane obsega nadziranja (*surveillance*) ali nadzorstva (*control*). Hujši so družbeni problemi, večja je ideološka potreba po kriminalni »mitologiji«, ki opravičuje družbene neenakosti in relativna prikrajšanja, hkrati pa odvrta pozornost javnosti od resnejših družbenih problemov in večjih krivic (Haan, s. 207). Pojem »zločin« velja zato odpraviti, odložiti na smetišče kulturno zastarelih pojmov in predstav. Obenem pa se kaže znebiti še vseh teorij o »kriminaliteti«, saj ojačujejo »globoke strukture« ali »zapore duha« (Quensel), namreč pomensko-logične in vredno(s)ne sheme, v luči katerih je »zločin« nekaj, kar je inherentno nevarno, škodljivo in zlobno: tovrstne prestave upravičujejo represivne ukrepe, usmerjene v boj proti temu človeškemu »zlu«. Kriminološke teorije razlagajo vzročne dejavnike kriminalitete, po mnenju abolicionistov pa kaže razumeti »zločin« predvsem kot »družbeni dogodek« (Haan 1991, s. 208). Abolicionisti kajpak priznavajo, da je »zločin« povezan s trpljenjem, škodo, poškodbami, spori in raznovrstnimi težavami. To zanje sploh ni vprašljivo. Zavračajo pa simbolno prakso, ki tovrstne dogodke opiše kot »zločine« ali »kazniva dejanja«. Po njihovem mnenju je oznaka »zločin« problematična, ker je v zavesti ljudi povezana s kaznijo, kazenskim pravom torej. Kazensko pravo pa je skrajno popreproščena (»dihotomična«) oblika odzivanja na »problematične dogodke«. Abolicionisti so prepričani, da je mogoče (in vsakakor zaželeno) dejanja, ki vznemirijo, poškodujejo, oškodujejo ali drugače prizadenejo ljudi, simbolizirati na različne načine¹¹ (in jih obravnavati na nekazensko-pravne,

recimo civilnopravno ali upravnopravno). Kriminalizacija je le ena izmed možnih simbolizacij.

Dosledno »dekonstrukcijo« pojma zločin je izvedel Louk Hulsman.¹² V odmevnem članku *Critical Criminology and the Concept of Crime* pisec opozarja, da osebe, ki so v vlogi storilca povezane s »kriminalnimi dogodki«, niso že same po sebi videti kot posebna kategorija ljudi. Še več, kršilci, ki so uradno zaznamovani kot »kriminalci«, tvorijo le majhen del posameznikov, povezanih z dogodki, ki jih je v kazensko-pravni optiki mogoče simbolizirati kot »kazniva dejanja« (in jih torej »kriminalizirati«). Med uradnimi »kriminalci« je največ mladih moških iz prikrajšanih sekcij prebivalstva. Hulsman (1996, s. 299) poudarja, da so v pojem »kriminaliteta« vključena zelo različna dejanja, npr. družinsko nasilje, ulično nasilje, vdori v zasebna stanovanja, prometne nezgode, onesnaževanje okolja, preprodaja drog, nekatere oblike političnega delovanja... Večina prestopkov je brez vsebinskega skupnega imenovalca. Razlikujejo se po motivaciji storilcev, naravi posledic in možnostih preventivnega in reaktivnega obravnavanja. Edina skupna poteza »kaznivih dejanj« je v tem, da so kazniva in torej obravnavana znotraj kazenskopravnega sistema. Nekateri prestopki povzročajo precejšnje trpljenje, nemalokrat storilcu in žrtvi (npr. prometna »nesreča« ali nasilje v družini). Večina »kriminalnih« dogodkov pa ne zaseda visokega mesta na imaginarni lestvici osebnega trpljenja. Težave v zakonu, stanovanjski problemi, nesporazumi med starši in otrokom, problemi v zvezi s službo, finančne stiske in podobni problemi, ki pestijo ljudi v vsakdanjem življenju, so v splošnem dojeti kot bolj resni (po stopnji in trajanju nevšečnih posledic) kakor »kazniva dejanja«. Za Hulsmana ni v »kriminalnih dogodkih« nič takega (posebnega), kar bi jih razlikovalo od drugih težavnih ali neprijetnih dogodkov (vsaj v očeh vpletenih oseb ne). Nekateri »kriminalni dogodki« so celo pozitivni, nekateri pa nimajo za posledico nikakršne škode. Zato nas ne bi smelo presenetiti, da veliko dogodkov, ki jih je mogoče opredeliti kot »kazniva dejanja«, sploh ne vstopi v kazensko-pravni sistem, ampak ostanejo zunaj njega (v tako imenovanem »temnem polju kriminalitete«¹³). Ti neekriminalizirani dogodki se uredijo¹⁴ v neformalnem družbenem kontekstu, podobno kot neekriminalna moteča dejanja (in medosebni spori).

razlikuje od ljudi, ki ne kršijo kazensko-pravnih norm. Teorija etiketiranja (katere razvoj se je pričel že v štiridesetih letih) je zavrnila »postvarele« ali »naturalizirane« predstave o »kriminalu« in »deviacijah«. »Kriminalnost« je zanjo zgolj »etiketa«, ki je pripisana prestopku v intersubjektivnih (in interaktivnih) procesih odzivanja na določena dejanja (in njihove subjekte). Namesto »pogojev kriminalnosti« jo zanimajo »pogoji kriminalizacije«. Namesto z »akcijo« se ukvarja s formalnimi in neformalnimi reakcijami. Takšno epistemološko izhodišče ima daljnosežne implikacije, saj postavlja pod vprašaj temeljne predpostavke »etiološke paradigme« (v polju kriminologije): Kako raziskovati »vzroke« nečesa, kar je opredeljeno v luči spreminjajočih se norm in vrednotenij? Jasno je, da je nova kriminološka »paradigma« (perspektive družbene reakcije) že v temelju relativistična in subjektivistična. To pomanjkljivost je v precejšnji meri odpravila kritična kriminologija, ki sicer izhaja iz teorije etiketiranja, vendar stori še nadaljnji korak. Zanima jo, kako (in na podlagi česa) je porazdeljena družbena moč, ki nekaterim (skupinam ali razredom) omogoča, da določena dejanja »etiketirajo« kot odklonska in kazniva.

¹¹ To je še zlasti očitno pri »sekundarno« kriminaliziranih dejavnostih (Cohen, s. 239-240), kot so nekatere igre na srečo, pornografija, prostitucija, uživanje nekaterih drog in nekatere spolne prakse. Pri teh dejanjih (»brez žrtve«) je pač jasno razvidno, da njihova kriminalizacija ni nujna in še manj »naravna« (oz. je bistveno »kontingentna«: stvari bi bile prav lahko povsem drugačne). Kriminalizacija je v teh primerih proizvod »moralnega podjetništva«, ne pa izhodiščnega moralnega konsenza, iz katerega bi »racionalno« izpeljali končno inkriminacijo.

¹² V tej zvezi kaže opozoriti na razliko med Hulsmanom in Bianchijem. Za prvega je »zločin« le etiketa, ki je selektivno pripeta nekaterim problematičnim dejanjem (Hulsman 1982, s. 109-114), ki se ne razlikujejo bistveno od drugih - neekriminaliziranih - problematičnih dejanj. »Zločin« je neustrezna socialna konstrukcija, saj vodi do neustreznih družbenih reakcij (zato je potrebna drugačna simbolizacija, ki bi vodila k drugačni družbeni reakciji). Za Bianchija pa so določena dejanja (ne kajpada vsa, ki so zakonsko določena kot »kazniva«) v resnici zla. Zanj je »ontološki« vidik zločina v nemoralnem značaju (ki pa ga imajo še mnoga neekriminalizirana dejanja).

¹³ »Temno polje« obsega »kazniva« dejanja (*would-be crimes*), ki nikoli ne vstopijo v kazensko-pravni sistem. Za Hulsmana temno polje ni niti najmanj problematično. Nasprotno. Daje mu razlog za optimizem, saj kaže, da se večina medosebnih problemov razreši z nefor-

Hulsman (1996, s. 300) očita kritični kriminologiji, da ni problematizirala ontološke realnosti »kaznivega dejanja«.¹⁵ Kritična kriminologija je opozorila na razredno pristranske in iracionalne aspekte »primarne« in »sekundarne« kriminalizacije. Demistificirala je funkcionalnost kazenskopravnega sistema in načelo »enakosti pred zakonom« (s katerima se pogosto upravičuje »primarna kriminalizacija«). Zavzela se je za delno dekriminizacijo, bolj restriktivno zatekanje h kazenskemu pravu in radikalno neintervencijo v razmerju do nekaterih prestopkov in storilcev. Kritična kriminologija je ne nazadnje opozorila na izjemno škodljive »zločine mogočnih« (npr. korporacij in države). To vsekakor ni malo, vendar pa je za Hulsmana odločno premalo. Kritična kriminologija namreč še vedno uporablja¹⁶ pojem »zločin« (ali »kriminaliteta«), kar pomeni, da gleda na družbeno resničnost skozi prizmo kazenskega prava. Hulsman meni, da to ni potrebno. Zavzame se za vedo o »kriminalu« (oziroma »problematičnih situacijah«) brez pojma »kriminal«. Kriminaliteta zanj ni predmet, ampak proizvod kriminalne politike, ki: (1) ocenjuje določen »pojav« (ali »situacijo«) kot nezaželen; (2) pripiše »krivdo« za nezaželen pojav posamezniku; (3) pristopi k nezaželenemu vedenju (oz. skupku podobnih ravnanj) s posebnim nad-

zorovalnim pripomočkom, namreč s kazenskopravno sankcijo; (4) uporablja poseben slog kaznovanja (ki se precej razlikuje od kaznovanja v drugih družbenih kontekstih); (5) rešuje probleme znotraj formalizirane, hierarhične, neprožne, centralizirane, brezosebne in profesionalizirane organizacijske »strukture« (kazenskopravnega sistema), ki jo označuje razvejena delitev dela, pomanjkanje odgovornosti za celotni proces kriminalizacije in pomanjkljiv vpliv neposredno vpletenih (v kriminalizirani dogodek) na končni izid procesa (zato je malo verjetno, da se bo uradna definicija/reakcija ujela z definicijo/reakcijo ljudi, ki se znajdejo v sporu).

Sklepna opazka

Hulsman (1982, s. 109-110) se, skratka, zavzema za »dekriminalizacijo« kriminologije, ki naj opusti *dialecte pénal*. Na besede, kot so »zločin«, »zločinec«, »krivda«, »kriminaliteta« ali »kriminalitetna politika«, velja pozabiti in jih nadomestiti z drugimi izrazi, kot so obžalovanja vredno dejanje, nezaželeno vedenje, problemska situacija, konflikt, motnja, težava ali škodljivi dogodek.¹⁷ Kazenskopravni izrazi odsevajo zgolj

malnimi (»samoregulativnimi«) nadzorovalnimi mehanizmi v skupnosti (»življenjskem svetu«). Vsekakor pa obstoj »temnega polja« kaže na precejšen razkorak med dejansko prakso kaznovalnega sistema (ki je za Hulsmana razmeroma nepomembno sredstvo za kontrolo kriminalitete) in njegovimi diskurzivnimi reprezentacijami (s katerimi se ideološko »legitimira« v razmerju do javnosti).

¹⁴ Možnosti za obravnavanje motečih situacij zunaj kazenskopravnega sistema je seveda precej. Hulsman (1996, s. 301) omenja sedem različic. (1) Zadeva, ki je sprožila spor, je ignorirana. Posameznikovo razmerje z osebo, ki je sprožila spor, se nadaljuje. (2) Oseba, ki je doživela nekaj neprijetnega, se umakne iz moteče situacije, konča (ali omeji) problematično razmerje ali pa si prizadeva izogibati se izvoru težav. (3) Sporna zadeva se uredi s prisilo (*coercion*), se pravi z enostranskim dejanjem. (4) Stranki sami zgladita spor s pogajanjem (brez pomoči tretje osebe). Rešitve ne iščeta v veljavnih pravilih, marveč sami (sporazumno) izoblikujeta pravila, po katerih organizirata medosebno razmerje. (5) Spor je rešen s posredovanjem (*mediation*) tretje osebe, ki strankama pomaga najti zadovoljivo rešitev. (6) Spor je rešen z arbitražo. V tem primeru se morata stranki vnaprej strinjati s posegom tretje osebe (»arbitra«) in kajpak s tem, da bosta upoštevali njeno razsodbo. (7) Spor je rešen s sodbo (*adjudication*). Reši ga tretja oseba, ki je pristojna intervenirati in razrešiti spor, ne glede na to, ali se stranki strinjata z razsodbo.

¹⁵ Zanimivo (in prejkone rahlo naivno) stališče do »abolicije« kriminalitete so zastopali marksistični kriminologi. Zanje je kriminal v pretežni meri proizvod kapitalističnega sistema in bo zatorej izginil v novi - »socialistični« (ali »komunistični«) - družbi. V njihovi optiki izginotje prestopništva ne bo posledica odprave kriminalizacije (se pravi kazenskega prava) kot zgodovinsko specifičnega odzivanja na »problematične položaje«, ampak bo posledica odprave kriminogenih dejavnikov, ki v razredni družbi pogojujejo kriminalno vedenje.

¹⁶ »Levi realizem« - britanska (»socialdemokratska«) različica kritične kriminologije iz osemdesetih let - naredi še korak naprej. Zavzema se, da bi s kazenskopravnimi instrumenti zavarovali interese najbolj ranljivih družbenih skupin. Vprašanje je, v kolikšni meri so tovrstna pričakovanja zares »realistična«. Zgodovinske izkušnje

namreč kažejo, da so doslej tovrstni poskusi vsi po vrsti klavno propadli (Baratta, s. 77). Zdi se, da kazensko pravo enostavno ni »narejeno« za opravljanje instrumentalnih funkcij (npr. »varovanje družbe«), čeprav jih često navaja kot uradno razglašene (»manifestne«) namene. Operativni potenciali kazenskega prava so slej ko prej omejeni. Sistem zmore »požreti« le omejen vzorec zakonskih kršitev. S tem v najboljšem primeru uresničuje simbolne funkcije, npr. dokazuje veljavnost kršene norme. Levi realisti nekako pozabljajo na te »truisme nove kriminologije« (Cohen, s. 271). »Neposredno doživite probleme žrtev« so prehitro prevedli v kazenskopravni besednjak. Čeprav si prizadevajo, da bi z vso resnostjo upoštevali ljudski »strah pred kriminaliteto«, pozabljajo, da imajo občutja negotovosti (oz. strahu) še druge, pravzaprav važnejše »epicentre«, npr. v »fleksibilizaciji« heteronomnega dela (»službe«), strukturni brezposelnosti, težavni ali celo nemogoči pridobitvi lastnega stanovanja, preteči revščini, nepredvidljivi prihodnosti...

¹⁷ Takšna zahteva je težavna (ali morda celo nepredstavljiva) zgolj na prvi pogled. Če dobro pomislimo, hitro uvidimo, da je Hulsmanova vizija pogosto uresničena v vsakdanjih življenjskih praksah. Bližje nam je neka oseba, manjša je verjetnost, da bomo katero od njenih »napak« označili za »zločin« (ali »hudodelstvo«), njo samo pa za »zločinca« (ali »hudodelca«). Predobro jo poznamo, da bi ji zaradi takega »obžalovanja vrednega dogodka« prilepili to sramotilno »etiketo«. Vemo, da je oseba »drugače povsem v redu« in ima celo kopico »hvale vrednih značilnosti«. Celo protestirali bi, če bi slišali, da jo ima kdo za »kriminalca«. Po drugi strani pa naletimo na hulsmanovski abolicionistični besednjak v množičnih občilih, predvsem v poročanju o »problematičnih situacijah«, v katere so vpletene osebe iz političnih, upravnih in ekonomskih vrhov družbene hierarhiije. Te močne/vplivne (in neredko skrajno »ugledne«) osebe zvečine ne bodo ožigosane v medijih kot »zlikovci«, »faloti«, »ničvredneži« ali »kriminalci«. Nasprotno. Mediji bodo o njih pisali in govorili strogo »abolicionistično«. Na primer: »Predsednikova poteza je sporna.« »Letalo ameriške vojske je ubilo skupino smučarjev.« »V tem in tem ministrstvu so poslovali precej po domače.« »Ta odločitev vlade je imela hude posledice za prebivalstvo, zlasti za najbolj ranljive in

»apriorne« kategorije, pravzaprav »dogme« (ali »socialne konstrukcije drugega reda«) državnega kaznovalnega sistema - hegemonistični diskurz birokratske regulacije. To izrazje je obteženo še s kopico moralističnih podmen, stereotipov in reaktivnih emocij.¹⁸ Dogodek, ki je pravno kvalificiran kot »kaznivo dejanje«, je že s samim tem iztrgan iz neposrednega konteksta (in oropan subjektivno doživetega »pomena«), iz realne mreže medosebnih interakcij v življenjskem svetu vsakdanjih fenomenov. Hulsmanova poanta je potemtakem značilno »husserlovska«: *zu den Sachen selbst!*

Abolicionistične zamisli se utegnejo zdeti precej bizarne za nekoga, ki se je trudoma dokopal do kazenskopravnega (strokovnega) znanja. Namigujejo namreč na nujnost »samoodpovedi« priučenemu načinu razmišljanja o »kaznivih dejanjih«. Še več, pojmovna dvojica »zločin in kazen« je zelo globoko vkoreninjena v običajni (pravno neizobraženi) moralni zavesti. Vendar pa to ni razlog, zaradi katerega bi kazalo v abolicionizmu videti zgolj zgled prenapetega (»ekscentričnega«) razmišljanja obrobni intelektualcev, ki so zaradi osame v »slonokoščnem stolpu« izgubili stik z resničnostjo. Upoštevati velja, da se abolicionisti v glavnem ne zavzemajo za revolucionarne (abruptne) spremembe, ampak za postopno »razgajevanje« kazenskopravnega sistema na vseh ravneh. Vendar pa uporabnost abolicionističnih priporočil ni odvisna le od prepričljivosti njihovih razumskih argumentov, ampak tudi, ali še posebej, od prevladujočih družbenih procesov. Analiza različnih »logik prehajanja« iz modernega v pozno-moderno zgodovinsko obdobje pokaže, da se sodobne družbe notranje členijo tudi na ravni mehanizmov družbenega nadzorstva: »abolicionistične« metode reševanja spornih razmerij in škodljivih dogodkov (p)ostajajo čedalje bolj luksuz, ki si ga lahko privoščijo predvsem privilegirani sloji: za izključene družbene skupine (zunaj dometa »organske solidarnosti«) pa ostaja tradicionalna »železna pest« kazenske represije vendarle »funkcionalna nuja«.

nemočne skupine«. »Vojni spopadi so terjali na tisoče življenj«. »Cesta je zopet zahtevala krvni davek.« »V nesreči pri delu so umrli delavci.« »Zaradi liberalne ekonomske politike ostaja brez dela na tisoče mladih.« »Stanovanj ni, ker raje gradimo ceste.« »Vlada obžaluje anglo-ameriško bombardiranje Iraka.«

¹⁸ Ta poudarek nikakor ni nepomemben. Izbira besed često pogojuje emocionalno reakcijo in posledično še način vedenjskega odzivanja. Prav gotovo se »sliši« drugače, če rečemo, da je nekdo vlomil v stanovanje, kakor če bi rekli, da je protipravno vstopil v tuje stanovanje. Eno je na naslovno stran zapisati, da so v obrambnem ministrstvu »poslovali precej po domače«, nekaj čisto drugega pa je zatrditi, da so tam »kradli in se okoriščali na račun državljanov«. Abolicionisti v tej zvezi opozarjajo, da je kazenski proces nekomunikativna struktura, ki ne registrira zares tistega, kar se je »dejansko« zgodilo, ampak kategorizira konkretne izkušnje - v dogodek vpletenih ljudi - v standardizirani (»okosteneli«) obliki, ki odseva ideologijo birokratskega sistema. Kazenskopravna rekonstrukcija »problematičnega dogodka« se vrti okoli peščice rigidnih konceptov in onemogoča iskanje najbolj ustreznih (»optimalnih«) metod za reševanje konkretnega spora.

LITERATURA:

1. Baratta, A. (1991). Che cos'è la criminologia critica? *Dei Delitti e delle pene*, 1, s. 51-82.
2. Bianchi, H. (1995). Abolition: Assensus and Sanctuary. V: R.A. Duff in D. Garland: *A Reader on Punishment*. Oxford, Oxford University Press, s. 333-351.
3. Bianchi, H. (1994). *Justice as Sanctuary: Toward a New System of Crime Control*. Bloomington, Indiana University Press.
4. Bianchi, H. (1986). Pitfalls and Strategies of Abolition. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam, Free University Press, s. 147-156.
5. Boyd, N., Lowman, J. (1991). The Politics of Prostitution and Drug Control. V: K. Stenson: *The Politics of Crime Control*. London, Sage, s. 109-126.
6. Christie, N. (1977). Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*, 17/1, s. 1-9.
7. Christie, N. (1986). Images of Man in Modern Penal Law. *Contemporary Crises*, 1986, 10, s. 95-106.
8. Christie, N. (1981). *Limits to Pain*. Oxford, Martin Robertson.
9. Christie, N. (1986). Suitable Enemies. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam, Free University Press, s. 42-54.
10. Christie, N. (1994). *Crime Control as Industry: Towards Gulags Western Style*. London, Routledge.
11. Coffin, P.O. (1997). Kokain in nosečnost: osnovna dejstva. *Mreža drog*, 1997, 2-4, s. 93-101.
12. Cohen, S. (1988). *Against Criminology*. New Brunswick, Transaction Books.
13. Grund, J.P., Coffin, P.O. (1997). Inovativna politika kot odgovor na porajajoče se probleme v zvezi z drogami in AIDS-om v Srednji in Vzhodni Evropi: paradigma zmanjševanja škode. *Mreža drog*, 2-4, s. 8-19.
14. Haan, W. de (1991). Abolitionism and Crime Control: A Contradiction in Terms. V: K. Stenson in D. Cowell: *The Politics of Crime Control*. London, Sage, s. 203-217.
15. Hulsman, L., de Celis, J.B. (1982). *Peines perdues: Le système pénal en question*. Paris, Le centurion.
16. Hulsman, L.: Critical Criminology and the Concept of Crime (1996). V: J. Muncie et al.: *Criminological Perspectives: A Reader*. London, Sage, s. 299-303.
17. Lilly, J.R., Cullen, F.T., Ball, R.A. (1989). *Criminological Theory: Context and Consequences*. Newbury Park, Sage.
18. Mathiesen, T. (1995). General Prevention as Communication. V: R.A. Duff in D. Garland: *A Reader on Punishment*. Oxford, Oxford University Press, s. 218-237.
19. Mathiesen, T. (1974). *The Politics of Abolition*. London, Martin Robertson.
20. Roszak, T. (1978). *Kontrakultura: razmatranja o tehnokratskom društvu i njegovoj mladenačkoj opoziciji*. Zagreb, Naprijed.

21. Scheerer, S. (1986). Towards Abolitionism. **Contemporary Crises**, 10, s. 5-20.
22. Scheerer, S. (1986). Limits to Criminal Law?. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: **Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime**. Amsterdam, Free University Press, s. 99-112.
23. Steinert, H. (1986). Beyond Crime and Punishment. **Contemporary Crises**, 10, s. 21-39.
24. Swaaningen, R. van (1997). **Critical Criminology: Visions from Europe**. London, Sage.
25. Trebach, A.S. (1993). For Legalization of Drugs. V: A.S. Trebach in J.A. Inciardi: **Legalize It?**. Washington, The American University Press, s. 5-140.
26. Zimmer, L., Morgan, J.P. (1997). Razkrivanje mitov o marihuani: pregled znanstvenih ugotovitev. **Mreža drog**, 2-4, s. 72-92.

Abolitionists' perspectives in criminology

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Abolitionism - certainly the most consistent derivation of »anticriminology« (Cohen) from the rebellious sixties - is a relatively marginal orientation in contemporary criminology. However, this does not mean that the theoretical (as well as practical) impact of abolitionist views on criminological and criminal policy conceptions - and especially in the endlessly developing area of critical criminology) should be neglected. Abolitionism invites a »substitute« discourse, that is, an alternative reflection about »crime« and its criminal law treatment. Abolitionism is in no way a conceptually uniform »criminological« orientation. It is nevertheless possible to recognise certain common stresses in various abolitionist contributions, such as a pronounced critical attitude toward criminal law dealing with interpersonal relations which are labelled as »problematic«, »violent«, »harmful« or »conflicting«. Abolitionists, however, do not stay at the level of radical criticism, but propose several daring alternative solutions, although some of them seem entirely utopian, which does not minimise their value as a long term orientation. Looking from the short and long-term perspective, the abolitionists pursue the ideal of »minimal criminal law« (Baratta), that is criminal law which could be justified by constitutional legal norms, i. e. norms of a contemporary state, founded on respect for human subjectivity and basic - economic, political, cultural, social and other - human rights, among which the right of the individual to self-determination is one of the most important.

Key words: criminology, critical criminology, criminal law, abolitionism, criminal policy, decriminalization

UDC 343.9.01 + 343.2